

אַ נאַר זאָגט וואָס ער ווייסט; אַ קלוגער ווייסט וואָס ער זאָגט... Den enfaldige säger vad han vet; den kloke vet vad han säger...

Katzenelenbogen igen

Som jag skrev i februarinumret av Det Senaste cirkulerar det en mängd felaktiga uppgifter gällande familjenamn på jiddisch: folketyologier, språkliga feltolkningar eller gissningar. Jo tack, så gick jag själv i fällan och kontrollerade inte vad jag påstått om den nedsättande benämningen Katzenel(e)nbogen, d.v.s. "kattarmbåge". Nej, inte alls - familjenamnet kommer från en plats och en borg i södra Tyskland som faktiskt heter just - Katzenelnbogen!

"וואָס עס ווילט זיך, דאָס גלייבט זיך..."

"Vos es vilt zikh, dos gleybt zikh..."

"Det man vill, det tror man..."

Men hur är det med namnet Garfunkel eller Gorfinkl som det heter på jiddisch? Där är ursprunget osäkrare, vilket gäller många jiddischnamn. Ordet betyder *karbunkel*, böld, vilket inte är så smickrande för bäraren, men en äldre betydelse av samma ord är också benämningen på en röd ädelsten, särskilt rubin och granat. Den hette en gång *karbunkelstein*, från medeltidslatinets *carbunculus*, glödande kol. Så det är bara att välja...

Israel Joshua Singer nyutgiven i Sverige på jiddisch

Isaac Bashevis Singer var ursprungligen inte den Store Författaren om man jämför de två bröderna. Israel Joshua Singer eller som man ofta säger: *Yud Yud Zinger*, var en gång ett stort namn inom jiddischlitteraturen, långt innan lillebror Bashevis blivit berömd. Han kom till USA 1934 och Bashevis något senare.

Israel Joshua Singers stora

roman är Bröderna Ashkenazi. Den skrevs i Polen, översattes till engelska 1936, och delade tillsammans med Margaret Mitchells Borta med vinden toppen på the New York Times bästsellerlista.

Även romanen Joshe Kalb skrevs i hans gamla hemland och blev på engelska under namnet The Sinner även den en succé i USA 1933, där den också spelades som teaterpjäs med den store jiddischaktören Maurice Schwartz. Märkligt, men också glädjande, är att Joshe Kalb nu getts ut på jiddisch i en faksimilupplaga på förlaget l'Aleph.

Mordkhe Schaechters nya ordbok

Efter många års arbete med insamling och sortering av ord och uttryck, med kategorisering och källhänvisningar, allt nedskrivet för hand på oräkneliga kartotekskort, kommer den äntligen ut: en ny Engelsk Jiddisch ordbok. Uriel Weinreichs English-Yiddish Yiddish-English Dictionary har varit ett standardverk ända sedan 60-talet, när den då moderna ordboken kom ut. Men jiddischister

har av olika skäl haft kritiska synpunkter på författarens sätt att närma sig språket.

Yitskhok Niborskis Dictionnaire Yiddish-Français från 2002 kom för ett par år sedan ut i en engelsk version, som är mycket lättarbetad och har ett modernt ordförråd. Men så äntligen kommer en ny ordbok ut där man kan finna ord med engelska som sökspråk. Det är ett måste då man arbetar med översättningar till jiddisch. Där kan man finna nyare ord som rör teknik, media och många andra företeelser i vår samtida, s.k. moderna värld. Det finns annars olika sätt att finna den typen av ord, men det är svårt, tidskrävande och ibland omöjligt. Boken har ännu inte kommit ut men förbereds just nu för tryckning.

Sauls son - en film där det talas jiddisch

En film av den ungerske regissören László Nemes, som vunnit Grand Prix i Cannes 2015 och fått en Oskar för bästa icke engelskspråkiga film i år. Det är i verklig mening en fruktansvärd film, som på ett allvarligt och dokumentärt sätt försöker skildra det som är omöjligt att beskriva: livet bland de judiska hantlangarna i Sonderkommando - slutstationen i Auschwitz-Birkenau med gaskammare, död och industriell förintelse av kropparna. Detta var Sonderkommandos uppgift under de få månader de tilläts leva innan nästa Kommando sattes upp. Flera av nyckelscenerna känns igen från foton och skildringar från Auschwitz-Birkenau, bland annat från de nergrävda dokument man senare funnit där, skrivna av en medlem i ett Sonderkommando.

Ett bidrag till autenticitet var också det lovvärda i att alla talade sina språk; tyska, polska, ungerska och jiddisch. Man kunde till och med höra flera olika dialekter på jiddisch.

En groda under tungan

Så lyder den polska titeln *Żaba pod językiem* på svenska. Författare är den unge polske jiddischisten Marek Tuszewicki, verksam vid Jagiellonska universitetet i Kraków. Han brukar leda *varshtatn* på jiddischseminarierna varje sommar i Warszawa. Då föreläser han om skilda ämnen eller lär ut hur man ska tyda handskrift på jiddisch, vilket sannerligen inte är det lättaste.

I den nyutkomna boken på 600 sidor följer vi med på en kulturell resa i tid och rum bland de ashkenaziska judarnas traditioner rörande folkmedicin och tron på olika sätt att bota sjukdomar. Vad hade man för begrepp om hälsa, sjukdom och död? Hur klassificerade man sjukdomstillstånd, hur benämndes de eller var de tabuiserade? Var sjukdomen kanske ett tillfälle att rena själen från synd? Tuszewicki visar oss gamla judiska tankar om mikro- och makrokosmos, om människan som ett tillvarons tvärsnitt. Han tar upp livet som reglerat av bestämmelser och påbud och vars negligerande resulterar i synd, sjukdom och olycka. Olika botemedel från växt- och djurliv behandlas samt bot i samband med demonologi, trolldom och magi för att bemästra olycka.